

Meze války při řešení sociálních antagonismů

Před více než půlstoletím Lenin napsal: „... Celý vývoj směřuje k odstranění násilného panství jedné části společnosti nad druhou... násilí vůči lidem není naším ideálem.“ [Lenin, V. I.: O kariatuře marxismu a o „imperialistickém ekonomismu“, Spisy, sv. 23, Praha 1957, s. 70.] Od té doby se změnila politická tvář světa k nepoznání.

Jestliže zrod třídní společnosti učinil z války na celá tisíciletí nástroj politiky vládnoucích, a za určitých okolností i porobených tříd, potom soumrak posledního společenského vykořisťovatelského systému předznamenává i zánik války. Vděčí za svůj vznik, existenci a trvání sociálnímu antagonismu ve společenských vztazích.

Nový poměr sil mezi protikladnými společenskými systémy pronikavě zasáhl i do sféry řešení sociálních antagonismů.

Válka, která vystupuje po tisíciletí jako arbitr mezitřídních a mezistátních sporů, začíná prožívat krizi. Je podmíněna postupujícím rozkladem sociálně ekonomických poměrů, s nimiž je svou existencí spjata.

Významným činitelem, který limituje výrazně úlohu války ve vnitrostátních i v mezinárodních vztazích, se stal socialistický společenský systém.

„Všechny naše obrovské potence — ekonomické, politické i vojenské, naše odhodlání i naše zkušenosti slouží socialis-

mu a svobodě národů, používáme jich k tomu, abychom zabránili rozpoutání nové světové války.“ (Brežněv, L. I.: Projevy a stati 1970 — 1972, Praha 1973, s. 39.)

Státně organizovaná dělnická třída zemí světového socialistického společenství, která disponuje přinejmenším rovnocennou institucionální a materiálně technickou základnou války, stále více zužuje možnosti buržoazie libovolně nakládat tímto autoritativním prostředkem imperialistické politiky.

Socialistické státy celou řadu let usilovaly a usilují o to, aby „upuštění od použití síly a od hrozby jejího použití při řešení sporných otázek se stalo zákonem mezinárodního života.“ [XXIV. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu, Praha 1971, s. 26.]

Tento princip se podařilo prosadit i do „Závěrečného aktu“, který podepsali představitelé desítek kapitalistických a socialistických států.

Přes nesporné omezení možností používání války imperialistickou buržoazií proti socialistickým zemím, proti národně osvobozenkému hnutí, při řešení vnitřních rozporů kapitalismu a dokonce i při řešení meziimperialistických rozporů, dochází dnes a denně v různých částech světa k novým a novým aktům sociálního násilí rozličného politického charakteru. Plní

protikladné sociální funkce, které se vyznačují nestejným rozmachem, různým stupněm eskalace násilné aktivity atp.

Zužování možností přímého použití války a snižování četnosti reálných násilných aktů je však dnes provázeno nebývalým růstem používání sociálního násilí jako hrozby — jinými slovy jde o používání sociálního násilí v jeho potenciální formě projevu.

Ve vojenskopolitických kruzích se velmi často diskutuje o vzájemném vztahu mezi válkou v její nejrozvinutější podobě — jako prostředku ve vztahu ke sledovanému politickému cíli, jinými slovy o vztahu mezi použitou silou a cílem.

Nejde v zásadě o nový problém v politické a vojenské teorii. Nové jsou především podmínky, které vyžadují jeho přezkoumání a nové řešení. Na první pohled by se mohlo zdát, že nutnost přezkoumání tohoto vztahu se datuje od vzniku prostředků hromadného ničení.

Dokud však existoval monopol Spojených států nad těmito prostředky, nestál před politikou imperialistických států požadavek politického přezkoumání účelnosti použití termonukleárních prostředků války nikterak kategoricky.

Situace se začíná radikálně měnit v době, kdy imperialismus, v případě že sáhne k tomuto krajnímu prostředku, hrozí přinejménším stejné odvetné akce.

Teprve v podmínkách, kdy se objevuje riziko, že rozpoutání války přinese imperialismu sebezáhuby, začínají střídavěji uvažující politikové i vojenští strategové imperialistických států přezkoumávat své dosavadní vojenskostrategické koncepce.

Vznik a zavedení prostředků hromadného ničení do výzbroje armád vyspělých států a jejich eventuální použití při prosazování imperialistických politických cílů nese sebou krajní rizika pro subjekty termonukleární války.

„V souvislosti s tím státy, zastoupené na zasedání politického poradního výboru, považují za nejdůležitější úkol mezinárodní politiky v současných podmínkách zajištění co nejrychlejšího rozhodného přelomu v jednání o zastavení horečného zbrojení a odzbrojení. Vyžadují to základní zájmy národů, všeho lidstva a civilizace.“ (Deklarace členských států Varšavské smlouvy ze zasedání politického poradního výboru členských států VS v Moskvě, Rudé právo, 24. 11. 1978.)

V posledních letech totiž došlo k mimořádné intenzivnímu rozvoji neúčinnějších prostředků jaderného napadení jak po stránce kvality, tak i kvantitativně. Obě strany dosáhly tzv. „overkill capacity“, která změnila možnost termonukleárního

zničení v jistotu. To má pochopitelně své důsledky, které se dotýkají přímo nejvyšší části spektra násilí. Nejzávažnější prostředky násilí se stávají politicky a vojensky stále méně použitelnými a jejich odstrašující funkce zůstává věrohodnou jen pro mezní situace.

S tímto faktem jsou nuceni se teoreticky i prakticky vyrovnat jak političtí představitelé, tak i vojenští strategové.

Buržoazní vojenští strategové hledají nové cesty, jak se na jedné straně „pokud možno“ vyhnout jaderné válce, ale přitom zachovat ozbrojenému násilí dosa-
vadní charakter účinného prostředku imperialistické politiky. Proto předkládají buržoazní společenosti teorii „omezených válek“ a teorie „eskalace sociálního násilí“, „zastrašování“, „odstrašování“ atd.

To ale neznamená, že se imperialisté zřekli svých politických cílů a války jako prostředku k jejich dosažení. Protože ale možné důsledky jaderné války jsou pro ně samotné nepřijatelné a příliš riskantní, jeví se jim varianta globální jaderné války jako velmi pochybný prostředek politiky a stává se i pro ně méně žádoucí.

Před militaristickými kruhy vyvstává s veškerou naléhavostí problém, jak uchovat instituci války jako jednoho z prostředků imperialistické politiky v podmínkách, kdy relativní rovnováha sil, která se opírá mj. o soudobou vědeckotechnickou základnu války, ohrožuje v případě jejího využití imperialistický systém.

Odpovědí na tuto kvalitativně novou situaci je vznik buržoazních teorií „omezených válek“, které sledují rehabilitaci a znovunavrácení politického smyslu válce v podmínkách, kdy se neomezená termonukleární válka vzhledem k rizikům jejího použití stává problematickým prostředkem imperialistické politiky.

Problém omezeného či neomezeného použití vojenské síly v politické a vojenské teorii i praxi není zcela nový.

V každém ozbrojeném zápasu šlo vždy jeho aktérům o dosažení stanoveného cíle s minimálním vynaložením sil a prostředků. „Míra“ válečného úsilí vycházela z „ekonomie sil“ a hodnota vynaložených prostředků neměla přesáhnout hodnotu cílů sledovaných válkou.

Tendenci k „uměřenému“ použití síly podmiňují dnes kromě úvah o ekonomii sil další faktory a můžeme říci, že mnohem závažnější. „Tlak k omezení násilí... vyvolává především obava z všudypřítomné tendence k absolutní válce, obava z eskalačního skoku od kontrolovaného střetnutí k ničím neomezené termonukleární válce.“ (Brož, M. a kol.: Omezené války, Praha 1971, s. 15.)

V celé dosavadní historii válek byli uživatelé služeb sociálního násilí prakticky nuceni v různé míře zvažovat míru, stupeň, rozsah, intenzitu sociálního násilí, zkoumat jeho meze, s přihlédnutím nejen k účelnosti a racionálnosti, ale i k rizikům, jimž je politika v případě použití tohoto krajního prostředku vystavena.

V dosavadních dějinách třídních společností můžeme sledovat tendenci k eskalaci použití síly z hlediska sledovaných politických cílů, nasazení bojové techniky i teritoriálního rozmachu. Eskalační křivka byla potom v nejednom ohledu limitována materiálními a lidskými zdroji, úrovní ekonomické vyspělosti, vědeckotechnickými možnostmi a vojenským potenciálem, jímž válčící strany disponovaly, v neposlední míře i morálně politickými možnostmi armády a lidových mas.

Vesměs šlo o omezení podmíněná sice proměnlivými, nicméně relativně stabilními historickými podmínkami, danými dosaženým stupněm společenského vývoje.

Proto můžeme souhlasit s tím, že drtivá většina válek minulosti proběhla jako omezené střetnutí. Všeobecná válka byla spíše výjimečným jevem, jehož vznik předpokládal shodu nejrůznějších okolností. Přitom základna všeobecné války byla značně užší a jen postupně se rozšiřovala ve smyslu politickém, technickém i prostorovém. Začátkem 20. století se válka přiblížila své absolutní podobě víc než tomu bylo dříve, to z hlediska všech námi vymezených kritérií: rozhodností politických cílů a tomu odpovídající mírou úsilí stran, svou vojenskotechnickou úrovní a nakonec i prostorovým rozmachem.

Dnes se tak stáváme svědkem jednoho z dalších paradoxů. Spočívá v tom, že zatímco v minulosti omezujícím činitelem války byly limitující faktory determinované historicky omezenými možnostmi tehdejších společností, dnes naopak značný přebytek destruktivních prostředků vyvolává tendenci k deeskalaci a omezování použití síly.

Jinými slovy, omezení války z nedostatků prostředků se zvrací v omezení války z naprostého dostatku ničivých prostředků.

K tomuto stavu však nepřispěla sama existence zbraní hromadného ničení, ale především zánik monopolu nad nimi, jejich víceméně rovnoměrné kvalitační a kvantitativní rozdělení mezi hlavní společenské systémy současnosti — světový socialismus a světový kapitalismus.

To ostatně přiznává i buržoazní vojenský odborník, nad jiné povoláný Andre Beaufre: „Zahájit akci za situace, kdy s určitostí vím, že vyvolávám odvetu, při níž

sám zahynu, není ničím jiným, než špatně maskovaným vykonáním rozsudku sama nad sebou formou harakiri!... Jedině tehdy, kdyby se... podařilo získat nějaký značný předstih, mohl by mít... hromadný jaderný útok nějaký smysl. Jakmile však strategické úderné síly mají postačující možnosti přežít úder druhé strany, je tato alternativa vyloučena. Za těchto podmínek je nejpravděpodobnější, že protivník zahájí nepřátelství akcí víceméně omezeného rozsahu.“ (Beaufre, A.: Úvod do strategie, Praha 1967, s. 102.)

Oboustranné, vzájemně vyrovnané vlastnictví těchto nástrojů války, vede ke značnému stupni devalvace těchto nesmírně ničivých a nákladných prostředků.

Tím vzniká paradoxní situace v tom, že poprvé v dějinách jsou konstruovány a zdokonalovány prostředky vedení války, do značné míry předurčené k tomu, aby nebyly použity reálně, ale spíše potenciálně jako prostředek hrozby, zastrašení.

Samotný fakt, že s teorií „omezených válek“ přichází ne jakýkoli stát či velmoc druhého řádu, ale jedenná mocnost imperialistického světa, svědčí více než názorně, nakolik se změnil poměr sil ve světě v neprospekch světového imperialismu.

Devalvace termonukleárních zbraní jako prostředku imperialistické politiky je provázena narůstáním politické hodnoty omezených forem války.

Složitou otázkou však zůstává problém, jak udržet válku pod prahem soudobých vědeckotechnických možností, jak zabránit jejímu vystupňování po krajní mez.

V praxi bude zřejmě velmi obtížné přimět kteroukoli válčící stranu, aby se smířila s nepříznivě se pro ni vyvíjejícím průběhem sociálního konfliktu, když zdaleka nevyčerpal všechny možnosti v kladení ozbrojeného odporu, které skýtají naděje na zvrácení nepříznivého vývoje ozbrojeného zápasu.

Bylo-li až dosud v poválečných ozbrojených konfliktech používáno „konvenčních“ prostředků násilí, nemůžeme z toho činit jednoznačný závěr, že v každé další ozbrojené konfrontaci tomu tak bude i nadále.

Nesmíme zapomínat, že ve válkách posledního třicetiletí zdaleka nešlo o řešení životních, zásadních, existenčních politických otázek dvou protikladných společenských soustav.

Jistě nezanedbatelnou podmínkou toho, že tyto války nepřerostly ve všeobecný totální konflikt byly takové faktory, že se výběr cílů vojenského napadení vyhýbal životně důležitým, strategicky významným objektům. Nesporně jako eskalaci násilí brzdící činitel působilo vedení těchto

střetnutí na teritoriu pro „světovou politiku“ svým významem periferním.

Můžeme se oprávněně domnívat, že: „U omezené války v Evropě je vysoký stupeň pravděpodobnosti, že rychle přeroste ve všeobecnou jadernou válku. Způsobuje to strategické postavení Evropy ve světové politice i zájem světových velmocí o udržení svých pozic v tomto prostoru. Konfrontace sil socialismu a kapitalismu v Evropě by se již na nižších stupních spektra násilí dotýkala strategických zájmů velmocí a vedla k jejich přímému střetu.“ (Brož, M. a kol.: Omezené války, Praha 1971, s. 25.)

Omezené války však nepovažují militaristé samy o sobě za svébytné a postačující ke splnění předurčených sociálních funkcí.

Naopak zdůrazňují nutnost jejich „podpory“ hrozbou použití jaderných sil. Úspěšného vedení války konvenčními prostředky je prý možné dosáhnout jedině pod deštěm jaderných sil.

Ač je to paradoxní, od strategických prostředků hromadného ničení se očekává garantování, že jejich vlastníci omezí své akty válečné konfrontace jak z hlediska sledovaných politických cílů a nasazené vojenské techniky, tak i teritoriálního rozsahu. Že jde o garance velmi pochybné politické a vojenské hodnoty, krajně nespolehlivé, o tom není třeba snášet důkazy.

Zatím nikdy v historii dobyvačných válek nejnicivější prostředky nepřeměnily války v nástroj „rozumného“ prosazování politických cílů. Spíše naopak, sloužily k politicky i vojensky neodůvodněnému bezhlavému ničení a zkáze v tzv. totálních válkách.

Ukazuje se, v soudobých podmínkách je každý omezený ozbrojený konflikt provázen potenciální hrozbou použití zbraní hromadného ničení, zvláště tehdy, jsou-li v něm přímo nebo nepřímo vtaženy jaderné mocnosti.

Začlenění omezených válek do oficiálních vojenskostrategických koncepcí imperialistických zemí a koalic svědčí o zámezech imperialismu používat ozbrojeného násilí v takovém rozsahu a v takových formách, které imperialisté považují v současných podmínkách za možné a únosné, tj. ozbrojené konflikty omezeného charakteru.

Jak ukazuje poválečný vývoj, počet ozbrojených konfliktů tohoto druhu podstatně vzrůstá.

Na první pohled „omezitelné“, „umírněné“, „odstupňované“ předpokládané používání války imperialisty nikterak nepřetavuje nějakou kvalitativní změnu v cel-

kové vojenskostrategické strategii světového imperialismu proti socialistické světové soustavě.

Obezřetnější hodnocení úlohy války, zejména ve vnějších vztazích, však zdaleka není provázeno adekvátními změnami v imperialistických vojenskostrategických koncepcích. Ty i nadále počítají s eventualitou použití totálního ozbrojeného násilí vedle různých projektů jeho omezených forem.

Rovněž tak nikterak neznamená, že se militaristé omezují jen na část rozsahu spektra násilí, z něhož jsou nejnicivější prostředky násilí eliminovány.

Dokonce i pouhá hrozba použití nejnicivějších prostředků, čímž plní i nepoužitelné nástroje sociálního násilí řadu sociálních funkcí, není tak nevinou záležitostí, jak by se na první pohled mohlo zdát. Tímto psychologickým nátlakem a vydíráním totiž sledují imperialisté podrobení si vůle protivníka své vlastní vůli, o což ostatně šlo prakticky v každém reálném ozbrojeném zápasu.

Jakou vojenskostrategickou hodnotu přisuzují země socialistického společenství imperialistické „strategii zastrašování“, o tom svědčí slova L. I. Brežněva: „V této souvislosti chci znovu zdůraznit, že v naší době se mohou jen krátkozrací politikové konejšit, že by snad bylo možné zastrašit Sovětský svaz nějakou demonstrací síly. Nechtě ve Washingtonu nepochybují o naší pevnosti, nechtě vědí, že SSSR bude i nadále rázně čelit piklům agresivních kruhů a všestranně podporovat napadené národy.“ (Brežněv, L. I.: Projevy a stati 1970 — 1972, Praha 1973, s. 38.)

O tom, že představitelé socialistických zemí nepřecházejí mlčením, ale věnují značnou pozornost realitě omezených válečných konfliktů, které imperialistické státy po druhé světové válce rozpoutaly, najdeme nejednu pasáž v literatuře. A. A. Grečko o tom píše: „Důsledkem prohlubování všeobecné krize kapitalismu a zostřování jeho rozporů je to, že sílí agresivita a dobrodružné choutky imperialismu, který se pokouší najít východisko ve válkách a ozbrojených konfliktech. Jenom po druhé světové válce rozpoutal imperialismus přes třicet takzvaných malých válek a ozbrojených konfliktů v mnoha oblastech planety.“ (Grečko, A. A.: Na stráž míru a výstavby socialismu, Praha 1971, s. 10.)

Obdobně L. I. Brežněv ve svém projevu na světovém kongresu mírových sil v Moskvě 26. října 1973 říká: „Nemáme právo zapomínat, že v různých oblastech naší planety dosud propukají války, hybou lidé, jsou ničena města, závody a ves-

nice, ničí se kulturní hodnoty. Jsou to války, které politické obvykle označují za lokální, to znamená války omezené na poměrně úzký rámec jisté zeměpisné oblasti. Zkušenosti ukazují, že vznikají tam a tehdy, jakmile se síly imperialismu a reakce pokoušejí násilím potlačit osvobozené hnutí národů a zabránit svobodnému a nezávislému rozvoji států, které si zvolily pokrokovou cestu vnitřního rozvoje a protimperialistickou linii v zahraniční politice.

V jiném projevu, u příležitosti 50. výročí sovětské Arménie L. I. Brežněv uvádí: „Nejlepším prostředkem, jak zchladit příliš horkokrevné, dobrodružné hlavy v imperialistickém táboře, jak zabránit rozpoutání nových „lokálních“ válek a jejich přerůstání v hrozbu války pro celé lidstvo, jsou společné akce svobodýmilovných, protimperialistických sil proti agresí.“ (Brežněv, L. I.: Projevy a stati 1970 až 1972, Praha 1973, s. 140.)

Nebezpečnost buržoazních vojenskopolitických strategických koncepcí omezených válek spočívá především v kalkulaci států, že je možné vést omezené války proti jednotlivým socialistickým zemím, např. v Evropě, aniž to musí vést neodvratně ke všeobecné jaderné válce mezi protikladnými vojenskopolitickými koalicemi.

Kromě toho si uvedené strategické koncepce kladou za cíl zbavit národy strachu před globální jadernou válkou a prezentovat jim omezenou válku jako „méně strašnou“. To je ale při dnešní kvalitě a možnostech i „jen konvenčních zbraní“ velmi iluzorní „útěcha“. Vždyť každá omezená válka, která se dotýká zájmů vedoucích velmocí, v sobě skrývá veliké nebezpečí, že se rozroste ve válku jadernou.

Omezená válka není jednostranným, jednoměrným působícím procesem, ale přímým konfliktním vzájemného působení antagonistických společenských sil.

Jeho aktéry nejsou zdaleka jen imperialistické síly, ale i společenské protikladné síly, ať již jde o socialistické národy, národy rozvojových zemí, dělnické hnutí atd.

Zavlečení revolučních a pokrokových společenských sil do omezených ozbrojených střetnutí vede k tomu, že se jejich prostřednictvím realizují nebo mohou realizovat i sociální funkce a účely protikladné těm, které sledují imperialistické kruhy.

V důsledku toho se omezené války objektivně stávají rovněž součástí a nástrojem různých sociálních revolucí, ať již demokratického, popřípadě i socialistického typu.

V rozporu se zájmy imperialistických sil plní tak omezené války sociální funkce, které imperialisté neočekávali, nepředpokládali, s nimiž nepočítali a které jsou nakonec pro ně nevídané.

V závislosti na sociálních funkcích a cílech, které omezené války plní ve službách protikladných společenských sil, zaujímá k nim marxisticko-leninská teorie a mezinárodní komunistické hnutí i adekvátní postoje.

Vycházíme-li celkově z principu řešit sporné zahraničně politické otázky pokud možno s vyloučením použití síly, přesto, jak ukazuje dosavadní poválečný vývoj, jsou omezené ozbrojené násilné konfrontace více než častým společenským jevem.

Z toho důvodu je nutné na jedné straně energicky čelit imperialistům rozpoutávaným omezeným násilným konfliktům, a pokud k nim přece jenom dojde, poskytovat potřebnou politickou, morální, materiální, popřípadě i vojenskou pomoc progresivním společenským silám, národům či státům.

Tato pomoc je motivována jednak potřebou zabezpečení nedotknutelnosti socialistického společenství a jeho nerušeného rozvoje, proletářskou internacionální podporou demokratických a socialistických revolučních hnutí v jejich často nerovném zápase se silami reakčních režimů, jednak i úsilím o prosazení mírového soužití mezi protikladnými společenskými systémy v podmínkách, kdy i omezený konflikt v sobě skrývá nebezpečí eskalace ve všeobecnou konfrontaci.

Současný vzájemný poměr sil mezi protikladnými sociálně ekonomickými systémy, spolu s rozvinutím politického zápasu zemí socialistického světového společenství a demokratického mírového hnutí, značně přiblížil epochu, kdy řešení sporných zahraničně politických problémů začíná být a ve stále větším rozsahu bude realizováno nenásilnými, neozbrojenými formami třídního boje. Takové např. představuje mírové soužití a soutěžení zemí s rozdílným společenským zřízením. V současnosti i nadále objektivně trvá požadavek věnovat trvalou pozornost zvyšování obranyschopnosti socialistických zemí a upevňování bojové pohotovosti jejich armád.